

Т. Я. Крих*

СУБ'ЄКТ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Для вирішення питання протидії незаконній приватизації державного та комунального майна необхідно встановити всі ознаки цього складу злочину. Особливої уваги заслуговує питання щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 233 КК України¹. Адже, ознаки, що характеризують суб'єкта злочину, невід'ємно пов'язані з усіма іншими елементами складу злочину. Саме своїм суспільно небезпечним діянням суб'єкт завдає шкоди об'єкту злочину, діючи при цьому винно, тобто умисно або необережно².

На наш погляд, дослідження кримінально-правової характеристики суб'єкта означеного злочину та правильне його встановлення дасть змогу не лише вирішити питання про наявність складу злочину в цілому і вірно кваліфікувати вчинене діяння, а й допоможе правоохоронним органам вчасно вживати заходів щодо запобігання незаконній приватизації державного, комунального майна в майбутньому.

Розробці цієї проблеми присвятили свої роботи такі представники кримінально-правової науки як Н. О. Гуророва, О. О. Дудоров, П. Заруба та інші, позиції яких будуть розкриті та проаналізовані нижче.

У статті поставлено за мету з'ясувати зміст ознак суб'єкта незаконної приватизації державного та комунального майна.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, котра вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Кримінальний закон встановлює всі обов'язкові ознаки, якими повинна бути наділена особа, як загальний суб'єкт злочину: наявність статусу фізичної особи, досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність та осудність.

Окрім загального суб'єкта злочину кримінальне законодавство виділяє поняття "спеціальний суб'єкт". При цьому такий суб'єкт, на відміну від загального, наділений не лише трьома вищеназваними ознаками, а ще й додатковими, і саме вони дають можливість віднести його до категорії "спеціальний суб'єкт". Так, згідно з ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

На перший погляд може видатись, що в визначенні спеціального суб'єкта все з'ясовано. Однак, це не зовсім так. Вбачається за необхідне відмітити, що тлумачення спеціального суб'єкта, дане законодавцем не сповна розкриває його кримінально-правовий зміст, не відображає всіх важливих ознак, що спричиняє складності при застосуванні даної норми на практиці. Не зрозумілим є, що розуміється під словосполученням "певна особа". Враховуючи те, що до кримінальної відповідальності за вчинення злочину може бути притягнута лише фізична особа, то, по відношенні до юридичної особи вона вже набуває статусу "певної особи".

Найбільш повно і обґрунтовано, гадаємо, розкриває сутність спеціального суб'єкта Б. О. Кириш, який спеціальним суб'єктом злочину визнає особу, яка поряд з ознаками, властивими загальному суб'єктові злочину, характеризується ще й передбаченими відповідною статтею Особливої частини КК України (прямо в ній вказаними або такими, що випливають з її змісту) додатковими ознаками, за наявності яких вона і може бути суб'єктом цього злочину³.

Викликає інтерес запитання, який суб'єкт має місце в такому складі злочину, як "незаконна приватизація державного, комунального майна"?

© Крих Т. Я., 2008

* здобувач кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ

¹ ВВР. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131.

² Владимиров В. А., Левицкий Г. А. Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву: Лекция. — М.: Высшая школа МООП СССР, 1964. — С. 6.

³ Кириш Б. О. Розділ IV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 року потребує удосконалення // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матер. X регіон. наук.-практ. конф. 5-6 лютого 2004 р. — Львів. ЛНУ ім. І. Франка, 2004. — С. 358-359.

Більшість фахівців в галузі кримінального права притримуються позиції, що в досліджуваному складі злочину має місце спеціальний суб'єкт. Натомість, Н. О. Гуторова зазначає, що суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна є загальний суб'єкт⁴. З точки зору обґрунтованості, з огляду на наведене нижче, дану позицію вважаємо сумнівною.

Виходячи з аналізу диспозиції ст. 233 КК України, слід розуміти, що суб'єкт незаконної приватизації державного чи комунального майна є спеціальним суб'єктом — ним може бути особа, яка бере участь в процесі приватизації державного чи комунального майна. Саме участь в певних правовідносинах є тією спеціальною властивістю, яка звужує коло осіб, дії яких можуть кваліфікуватись за ст. 233 КК України.

Особа, що не є учасником суспільних відносин, що виникають між державою, в особі Фонду державного майна України, Фонду державного майна АРК, його регіональних відділень чи органами місцевого самоврядування, та юридичними чи фізичними особами в процесі приватизації державного, комунального майна, в порядку визначеному законами України з метою формування прибуткової частини державного та місцевих бюджетів, логічно і не може спричинити їм шкоди.

Оскільки суб'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна є складовою загального поняття “суб'єкт злочину”, то здійснити його кримінально-правову характеристику без розгляду ознак загального суб'єкта є неможливим. А тому, розглянемо їх детальніше.

Отже, першою ознакою суб'єкта будь-якого злочину є те, що ним, відповідно до чинного законодавства, може виступати тільки **фізична особа**, тобто конкретна людина. З положень ст. ст. 7, 8, 9 КК України випливає, що до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів можуть притягуватись громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства. Оскільки вищезазначені категорії громадян, згідно чинного приватизаційного законодавства можуть бути учасниками процесу приватизації, то відповідно можуть виступати і суб'єктами незаконної приватизації державного, комунального майна.

Однак, питання щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб на сьогодні не є закритим. Окремі науковці і на даний час висувають пропозиції, щодо визнання суб'єктом злочину юридичної особи.

Слушно з приводу можливості притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб зазначає В. В. Сташис: “... вітчизняною правовою доктриною відповідальність юридичних осіб взагалі не сприймається. Принцип особистої персональної відповідальності за злочин є важливим досягнення людської цивілізації, від якого не варто відмовлятися навіть з огляду на деякі міжнародно-правові рекомендації та багатий, але не однозначний зарубіжний досвід”⁵.

Отже, суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, що постійно проживають в Україні та особи без громадянства, що не постійно проживають на Україні.

Наступною важливою і невід'ємною ознакою суб'єкта злочину є **осудність**. Осудність — багатогранне і багатоаспектне явище, яке можна охарактеризувати з різних сторін: як кримінально-правову категорію; як передумову вини і кримінальної відповідальності; як одну із загальних ознак, що характеризують суб'єкт злочину; як критерій розмежування винної поведінки від невинно-здійснених суспільно небезпечних дій; як властивість особи злочинця⁶.

Відповідно до ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомити свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Осудність, як необхідна ознака суб'єкта незаконної приватизації державного, комунального майна, наділена такими ж особливостями, які характерні для загальної осудності, передбаченої ст. 19 КК України.

⁴ Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: Монографія. — Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. — С. 273.

⁵ Сташис В. В. Вступне слово // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матер. наук.-практ. сем. (Харків, 9 листопада 2004 р.) / Редкол. В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — С. 9.

⁶ Михеев Р. И. Основы учения о вменяемости и невменяемости. — Владивосток, 1980. — С. 10.

Зміст осудності включає здатність особи в момент вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України правильно усвідомлювати фактичні ознаки самого діяння (об'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна), а також здатність свідомо керувати своїми діями.

Неосудною особою, в контексті розгляду незаконної приватизації державного, комунального майна, визнається особа, яка на момент вчинення будь-якої із суспільно небезпечних дій, зазначених в диспозиції ст. 233 КК України, не могла їх усвідомлювати або керувати ними, внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Наступною ознакою, обов'язковою для суб'єкта злочину, в тому числі і передбаченого ст. 233 КК України, є досягнення особою, яка вчинила злочин, віку, з якого наступає кримінальна відповідальність.

Саме вік є одним із тих критеріїв, який певною мірою, дає можливість з'ясувати чи здатна особа на основі свого рівня розумового розвитку та життєвого досвіду правильно розуміти зміст вчиненого нею діяння та те, що своїми діяннями вона заподіє істотну шкоду або створює загрозу її заподіяння; чи здатна особа усвідомлювати протиправність і суспільну небезпечність діяння; чи здатна особа приймати законні рішення; усвідомлювати можливість притягнення її до кримінальної відповідальності та адекватно сприймати кримінальне покарання.

Здатність особи усвідомлювати соціально-значимий характер своєї поведінки (інтелектуальний аспект) та приймати соціально значимі рішення (вольовий аспект) набувається з досягненням певного віку⁷. Згідно із положенням ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягає особа, якій на момент вчинення злочину минуло 16 років. Цей вік називають загальним віком кримінальної відповідальності. В КК України передбачено також знижений вік кримінальної відповідальності — 14 років. До цього переліку входять найпоширеніші та найнебезпечніші умисні злочинні діяння, які доступні для розуміння неповнолітніми в ранньому віці.

Оскільки досліджуваній нами злочин не наділений таким високим ступенем суспільної безпеки, яких характерний для злочинів передбачених ч. 2 ст. 22 КК України, тому вбачається недоцільним встановлення заниженого віку кримінальної відповідальності відносно незаконної приватизації державного, комунального майна.

Неусвідомлення суспільної небезпечності своїх дій може бути пов'язане не лише з психічним розладом здоров'я, а й з тим, що у особи на момент вчинення злочину не має належного рівня знань і, в силу віку особи, не може їх бути. Тому, є злочини, які за своєю природою можуть бути вчинені виключно з досягнення повноліття. Таким чином, кримінальний закон виділяє третій вид віку кримінальної відповідальності — підвищений вік, хоча безпосередньо в КК про нього нічого не сказано. Підвищений вік визначається в процесі аналізу диспозицій статей Особливої частини КК України та спеціального регулюючого законодавства.

На перший погляд, вік з досягненням якого може наставати кримінальна відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна, повинен визначатись згідно правил, встановлених ст. 22 КК України. Однак, більш детальний аналіз досліджуваного злочину дає можливість стверджувати, що суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна фактично може бути лише особа, що досягла вісімнадцяти років. Слід зазначити, що пропозиція про збільшення межі віку, з якого наступає кримінальна відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна — з вісімнадцяти років, вже висловлювалась у працях Н. О. Гуторової⁸, П. Заруби⁹.

Для обґрунтування позиції, відповідно до якої суб'єктом злочину, передбаченого ст. 233 КК України виступають виключно повнолітні особи, наведемо наступні міркування.

Перш за все, це зумовлюється тим, що здатність до розуміння і оцінки приватизаційних процесів та приватизаційного законодавства у осіб до 18 років, вважаємо, є послабленою. Такі особи, в силу відсутності належних знань, не можуть повною мірою

⁷ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — 4-те вид., перер. і доп. / Відп. ред. С. С. Яценко. — К.: А.С.К., 2006, — С. 35-36.

⁸ Гуторова Н. О. Вказ. праця. — С. 286-287.

⁹ Заруба П. Кримінально-правовий аналіз суб'єктів злочинів у сфері приватизації // Кримінальне право. — 2006. — № 6. — С. 120.

усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій, що посягають на суспільні відносини, які виникають між державою, в особі Фонду державного майна України, Фонду державного майна Автономної Республіки Крим, його регіональних відділень чи органами місцевого самоврядування, та юридичними чи фізичними особами в процесі приватизації державного, комунального майна, в порядку визначеному законами України з метою формування прибуткової частини державного та місцевих бюджетів.

По-друге, у зв'язку із особливостями механізму заподіяння шкоди суспільним відносинам, які виникають в процесі приватизації державного, комунального майна, можливість вчинення цих суспільно небезпечних дій, передбачених ст. 233 КК України, неповнолітніми особами відсутня.

Відповідно до ст. 32 ЦК України, особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років наділені неповною дієздатністю, а тому мають право укладати дрібні побутові угоди. Оскільки купівля — продаж державного, комунального майна не відноситься до числа дрібних побутових, неповнолітні особи, в наслідок своєї недієздатності не можуть її укладати. У зв'язку із сказаним вище, положення про визнання суб'єктом злочину, передбаченого ст. 233 КК України осіб у віці з 16 років треба вважати позбавленим будь-якого юридичного і логічного змісту.

По-третє, оцінка дій, що передбачені диспозицією аналізованого нами складу злочину, потребує знання законодавства з питань приватизації. Слушно, на нашу думку, зазначає П. Заруба, що практично неможливо знайти шістнадцятилітнього підлітка, який у достатньому обсязі володіє приватизаційним законодавством, має відношення до приватизаційних процесів і є особою, яка наділена юридичною силою здійснювати правове супроводження приватизаційних процесів¹⁰. Як вбачається, у неповнолітніх осіб ще не той рівень знань, який необхідний для усвідомлення протиправності, суспільної небезпечності і кримінальної караності цих дій.

Все вищевикладене підтверджує, що суб'єктом незаконної приватизації державного, комунального майна може бути лише особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку, а тому, досягнення повноліття є обов'язковою ознакою суб'єкта злочину, що нами досліджується.

Для встановлення загального суб'єкта злочину наведених вище ознак було б достатньо. Проте ми маємо справу зі спеціальним суб'єктом, який повинен наділятися ще й іншими властивостями, а саме причетністю до процесу приватизації. Саме специфіка суспільних відносин, на які посягає досліджуване нами суспільно небезпечне діяння, обмежує коло осіб, що можуть виступати його суб'єктами.

Прослідкувавши погляди науковців та проаналізувавши законодавство з питань приватизації державного та комунального майна, можемо виділити наступні категорії осіб, що здатні виступати суб'єктами злочину, передбаченого ст. 233 КК України: службові особи органів приватизації; голови та члени комісій, що утворюються органами приватизації в процесі приватизації; особи, які в силу вимог приватизаційного законодавства залучаються в процес приватизації для виконання певних завдань (оцінювачі, аудитори, ліцитатори та ін.); службові особи юридичних осіб — об'єктів приватизації; покупці — службові особи юридичних осіб, суб'єкти підприємницької діяльності — фізичні особи, фізичні особи.

Підсумовуючи положення викладені нами вище, можемо зробити наступні висновки. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 233 КК України може бути винятково фізична особа — громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, що постійно проживають в Україні та особи без громадянства, що не проживають постійно на Україні, яка бере участь в процесі приватизації державного чи комунального майна, та на момент вчинення злочину досягла 18-річного віку, і здатна в момент вчинення злочину, передбаченого ст. 233 КК України правильно усвідомлювати фактичні ознаки самого діяння (об'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна), а також здатна свідомо керувати своїми діями.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права та кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 15 від 20 травня 2008 року)*

¹⁰ Там само. — С. 121.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

Ю. М. Грошевой*

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Кримінально-процесуальне законодавство України в останні роки зазнало суттєвих змін, що були спрямовані на реалізацію вимог Конституції України¹, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод², інших міжнародно-правових стандартів. Зокрема, ці зміни стосуються забезпечення прав учасників кримінального судочинства, розширення змагальності сторін, прав потерпілого, усунення обвинувального ухилу в діяльності суду, розширення сфери судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини на стадії досудового розслідування.

Разом із тим необхідно визнати, що існуюча система кримінальної юстиції є громіздкою, внутрішньо суперечливою, надмірно функціонально ускладненою. Діяльність її суб'єктів характеризується дублюванням повноважень, відсутністю чіткого визначення та розмежування їхньої компетенції, наданням пріоритету завданням, що насправді є другорядними, застосуванням не виправдано ускладнених формальних процедур. Органи кримінальної юстиції мають недосконалі функціональні можливості, що не дає змоги забезпечити додержання принципу верховенства права в їх діяльності. Нині ця система не повною мірою відповідає новим суспільним відносинам, що склалися в Україні, не забезпечує належного стану правопорядку, ефективного захисту осіб, суспільства та держави від злочинних посягань.

Фактором, який позитивно впливатиме на процес реформування системи кримінальної юстиції, є затвердження Указом Президента України 8 квітня 2008 р. Концепції реформування кримінальної юстиції України³, яка має стати програмним документом та створити передумови для реформування системи кримінальної юстиції у напрямі подальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством.

Концепцією зазначається, що систему кримінальної юстиції становить кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство, а також органи та установи кримінальної юстиції, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, що наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань, адвокатура. В основу реформування кримінальної юстиції мають бути покладені багатовікові національні традиції правотворення, судоустрою та судочинства, положення вітчизняного права, які пройшли перевірку часом і виправдані практикою, прогресивні інститути правових систем держав Європейського Союзу, норми міжнародного права.

© Грошевой Ю. М., 2008

* завідувач кафедри кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (м. Харків), доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України

¹ ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² ОВУ. — 2006. — № 32. — Ст. 2371.

³ ОВУ. — 2008. — № 27. — Ст. 838.